

ULUSAL VE ULUSLARARASI DÜZENLEMELER IŞIĞINDA TÜRKİYE'DE TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

CANSU ATILGAN
Arş. Gör. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü Uluslararası
Hukuk Ana Bilim Dalı

ÖZ

Kültür varlıkları, sanatsal, tarihi, bilimsel, arkeolojik ya da kültürel açıdan önemli olmalarıyla diğer nesnelere ayrılan; toplumsal ve evrensel açıdan tarihsel sorumlulukla yaklaşılması ve korunması gerekli değerlerdir. Bu çalışmanın amacı, kültür kavramından yola çıkarak, kültür varlığı tanımını yapmak ve sonrasında kültür varlığı ve koruma ilişkisinde taşınmaz kültür varlıklarının korunmasını ele alarak, Türkiye’de geçmişten günümüze konuya ilişkin getirilen yasal düzenlemeleri incelemektir. Koruma anlayışı üzerinde durularak, yasal düzenlemelerin yeterliliği ve uygulamadaki eksikliklerin nedenleri sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: kültür, taşınmaz kültür varlıkları, koruma anlayışı, yasal düzenlemeler.

AN ASSESSMENT ON THE PROTECTION OF IMMOVEABLE CULTURAL PROPERTIES IN TURKEY IN THE LIGHT OF NATIONAL AND INTERNATIONAL REGULATIONS

ABSTRACT

Cultural properties are distinguished from other objects as they are more important in scientific, archeological, cultural and historical –with their existence within art history– terms and they must be approached with social, universal, historical responsibility and conserved. The object of this study is firstly defining the term cultural property considering the concept of culture and after that analyzing the legal regulations related to this issue in Turkey from past to present by taking up the protection of cultural properties in the relationship of cultural property and protection. The proficiency of legal regulations and causes of shortcomings on application are questioned emphasizing the conception of protection.

Keywords: culture, immovable cultural property, the understanding of protection, legal steps.

GİRİŞ

Kültür varlıklarını tanımlayabilmek, anlamlandırabilmek, sonrasında bu varlıkların önemini kavrayabilmek için kültür kavramının nasıl algılandığı ve tanımlandığı önemli bir adım olmaktadır. Kültür kavramını geniş bir bakış açısıyla, tüm insanlığı kapsar bir biçimde ele almak, kültür varlıklarını korumanın bir insanlık görevi olduğunu vurgulamak açısından önem taşımaktadır.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, kültür varlığı tanımının yanı sıra, korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları tanımları ve konuya ilişkin yasal düzenlemeleri içerisinde barındırmaktadır. Taşınmaz kültür varlıkları geçmişe ışık tutan, adeta tarihi belgeleyen, ortak değerleri yansıtan, oldukları yerde korunmaları gereken varlıklardır.

Koruma anlayışı, yalnızca yasal değil, arkeoloji, mimari, tarih gibi pek çok alanı içeren bir yelpazenin merkezinde yer almaktadır. Koruma anlayışının özümsemesi söz konusu yasal düzenlemeleri de şekillendirecektir. Bu bağlamda kültür varlıklarının öneminin doğru yansıtılması koruma anlayışının yerleşmesi açısından önemlidir.

Türkiye’de kültür varlıklarının korunması adına yapılan yasal düzenlemeler cumhuriyet öncesinden başlamış ve eski eserler hukukunun temeli olarak Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile son aşamaya ulaşmıştır.

Yasal düzenlemelerin yeterliliğini ve uygulanabilirliğini sorgulamanın ilk aşaması, kültür varlıklarını tanımlayabilmek, önemlerini kavrayabilmekten geçmektedir. Bu amaçla, çalışmada taşınmaz kültür varlıklarının önemi, kültür ve uygarlık kavramlarıyla ilişkilendirilerek vurgulanacak, koruma anlayışı ve yasal düzenlemelerle bağlantısı açıklanmaya çalışılacaktır.

KÜLTÜR KAVRAMI

Kültür kavramı, kelime anlamına bağlı olarak bireylere ve toplumlara ilişkin bir kavramdır. Fransızcadan dilimize girmiş olan kültür (culture) kelimesi, tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların ve topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü anlamlarına gelmektedir. Bir diğer anlamı da bireyin kazandığı bilgidir (<http://tdkterim.gov.tr>).

Kültür (ekin), yeryüzünde insanlığın başlangıcından bugüne kadar insanoğlu tarafından üretilmiş her şey olarak tanımlandığı gibi, bir birey veya topluluğun yaşam tarzını biçimlendiren örf, adet, gelenek ve görenek ile alışkanlıklar, algılar, davranışlar ve inançlar toplamı olarak da tanımlanmaktadır (Demir ve Acar, 2002, s. 261). Ayrıca kültür, hemen hemen aynı odakta toplanacak şekilde tarihin, sosyal alışkanlıkların, geleneklerin, inançların tabiat şartlarının bir toplumda uzun sürede meydana getirdiği ve ekonomik altyapıyla uyumlu olarak şekillendirdiği temel değer yargıları, bakış açıları ve dünya görüşü şeklinde tanımlanmaktadır (Cem, 1977, s. 530). Kültür tüm anlamlarıyla bir süreci yansıtmaktadır.

Görüldüğü gibi kültür kavramı pek çok farklı tanımlamayla ifade edilebilmektedir. Ancak kültür kavramının, insanlığın tüm farklılıklarına, çeşitliliğine ve karmaşıklığına rağmen, ortaklaşa, insan ruhunun bir eseri olarak görülebileceği de açıktır (Turhan, 1969, s. 36). Sonuç bakımından, kültür özel ya da genel yani bir birey veya belirli bir toplum açısından ya da evrensel olarak, nasıl tanımlanırsa tanımlansın insanlığa özgü değer yargılarını ifade etmektedir. İnsanlık, başlangıcından itibaren kültür üretmeye başlamıştır. Günümüzde, yeryüzünde çok çeşitli kültürler vardır. Hatta aynı milletlerin içerisinde de değişik kültürleri taşıyan topluluklar bulunmaktadır (Gündel, 1996, s. 19). Kültür varlıklarına ışık tutacak biçimde, kültür geniş bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir.

Antropologlar tarafından sıklıkla çalışılan kültür kavramı Edward Burnett Tylor (Primitive Culture, 1871) tarafından, toplumun bir parçası olarak insanın sahip olduğu bilgi, inanç, sanat, töre, hukuk, gelenek ve bunun gibi yetenek ve alışkanlıkları içeren, karmaşık bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Jokilehto, 2005). Toplumla kastedilen, insanlık olarak algılanmalıdır. Birey, önce insanlığın sonra içinde yaşadığı toplumun bir parçasıdır.

KÜLTÜR MİRASI VE KÜLTÜR VARLIKLARI

Kültür varlıklarını tanımlamadan önce, çoğu kez aynı anlamda ve birbirlerinin yerine kullanılan kültür mirası kavramına değinmek yerinde olacaktır. Mecazi anlamda bir kuşağın kendisinden sonra gelen kuşağa bıraktığı şey olarak tanımlanan miras kelimesi kültür mirası kavramına da ışık tutmaktadır. Diğer kuşaklara bırakma, aktarma düşüncesi beraberinde koruma düşüncesini de getirmiştir.

Kültür mirası, gelecek nesiller için koruma, farklı kültürel kümeler arasında birleşme, uzlaşma sağlama amaçlarını içermektedir. Kültürü yansıtan nesnelere ve gelenekler kültür mirası kapsamındadır. Bu nesnelere ve gelenekler ile kastedilenler arasında, taşınır taşınmaz maddi varlıklar, belirli bir konuyu içine alan bilgi ve davranış örnekleri ve bilginin korunması yer almaktadır (Özel, 1998, s. 24, 25). Kültür mirası kavramı insanlığın maddi manevi değerlerini koruma ve iletme duygusuyla iç içedir.

Kültür mirası ve kültür varlığı ilişkisinde, kültür mirasının kültür varlığını da kapsayacak şekilde geniş bir kavram olduğu belirtilmelidir. Kültür mirası öncesinde de ifade edildiği gibi nesnelere haricinde de anlamlar taşımaktadır. Bu yönüyle kültür mirası kavramı bir anlayış, kültürel değerler üzerindeki bir şemsiyedir.

KÜLTÜR VARLIĞI TANIMI

Kültür varlıkları, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır (Sönmez, Karagözoğlu ve Karagözoğlu, 1985, s. 19). Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu md.3'te aynı tanımlama mevcuttur.¹

¹ Çalışmada yer alan uluslararası sözleşme, yasa ve kararların erişim bilgilerine kaynakça bölümünde yer verilmiştir.

Uluslararası hukuk tüm insanlığa ait kültürel ve manevi değeri olan mirası (tarihsel anıtlar, sanat yapıları, ibadet yerleri) koruma altına almaktadır (Bouchet-Saulnier, 2002, s.211). İnsanlığın ortak mirasını korumak, uluslararası hukuk düzenlemelerine de konu olmuştur. 1954 Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Varlıklarının Korunmasına Dair La Haye Sözleşmesi, 1970 Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi için Alınacak Tedbirlerle İlgili UNESCO Sözleşmesi, 1985 Kültür Varlıklarıyla İlgili Suçlar Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi vs. bunlardan bazılarıdır.

Kültür varlığı kavramı açıklanırken belirtilmesi gereken bir husus da, bir nesnenin korunması gerekli kültür varlığı sayılması için onun eski olması zorunluluğu bulunmaması ve nesnenin korunmasında kamu yararı bulunmasıdır (Umar ve Çilingiroğlu, 1990, s. 41-42). Gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla korunan kültür varlıklarını tanımlarken bu duruma engel teşkil edebilecek zaman sınırlamaları yersiz olmaktadır ve bu koruma tüm kuşakların yararına olacaktır.

Kültür varlığı, bir diğer ifadeyle tarihi, sanatsal, arkeolojik, bilimsel ya da kültürel açıdan, gerek tüm insanlık gerekse sadece bir ulus ya da grup için büyük öneme sahip nesnelere olarak tanımlanabilir. Bu tanımlama ekseninde, devlet kendi belirlediği ölçütlerle kültür varlıklarını tanımlayabileceği gibi kendi kültür mirası için önemli bulmadığı varlıkları kültür varlığı tanımı dışına itemeyecektir (Özel, 1998, s. 24). Kültür varlıklarına evrensel bir bakış açısıyla yaklaşılması gerekliliği vurgulanmaktadır.

TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARI

Taşınmaz Kültür Varlıkları, kültür varlığı tanımına ek olarak 'olduğu yerde' korunması gereken, bir yerden bir yere nakli mümkün olmayan varlıklardır; kaya mezarlıkları, yazılı, resimli ve kabartmalı kayalar, resimli mağaralar, höyükler, ören yerleri, kale, hisar, burç, sur, tarihi kışla, kervansaraylar, han, hamam ve medreseler, kümbet, türbe ve kitabeler, köprüler, su kemerleri, su yolları, sarnıç ve kuyular tarihi yol kalıntıları, sunaklar, tersaneler, rıhtımlar, bedestenler, kapalı çarşılar, sinagoglar, bazilikalar, külliye, eski anıt ve duvar kalıntıları ve benzeri taşınmazlar, taşınmaz kültür varlıklarına örnek olarak gösterilmektedir (Demirtaş, 2009, s. 7, 21).

Tanımlamalarda da görüldüğü gibi, kültür varlıkları 'koruma' , 'korunma' kelimeleriyle adeta bir bütündür. Yine, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu md.3'te, tanımlar bölümünde koruma ve korunma ile taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, yenileme ve işlev değiştirme işlemleri kastedilmiştir.

Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu md.6'da;

- a. Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19'uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar,
- b. Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar,
- c. Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları,
- d. Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tespit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılmış evler, şeklinde belirtilmiştir.

'a' bendinde gösterilen taşınmazlar ile 'd' bendindeki binalar ve Atatürk tarafından kullanılmış evler hakkında herhangi bir tespit ve tescile gerek bulunmamaktadır. 'b' bendindeki taşınmazlar ile 'd' bendinde belirtilen alanlar ise Kültür Bakanlığınca tespit ve ilgili koruma kurulunca tescili yapıldıktan sonra taşınmaz kültür varlığı niteliği kazanmaktadır (Kanadoğlu, 2007, s. 94).

Ayrıca söz konusu maddede, "Koruma kurullarınca mimari, tarihi, estetik, arkeolojik ve diğer önem ve özellikleri bakımından korunması gerekli bulunmadığı karar altına alınan taşınmazlar, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı sayılmazlar" denmektedir. Bu noktada, asıl değerlendirilmesi gereken taşınmaz kültür varlıklarının korunmasının önemidir. Korumanın önemi anlaşılmadan etkili bir koruma işlemi gerçekleştirilmesi beklenemez.

TÜRKİYE'DE KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI: KORUMA ANLAYIŞI VE YANSIMALARI

Çalışmanın başında kültür kavramı tanımlanmışken, koruma söz konusu olduğunda, bu kez uygarlık kavramına da değinmek gerekmektedir. Uygarlık; değişik coğrafyalarda yaşayan insanların ürettikleri bilgi, teknoloji, yapı, kurum, inanç, sanat eseri vb. maddi-manevi ürünlerin belirli bir zaman kesitindeki genel adı olarak tanımlanmaktadır (Demir ve Acar, 2002, s. 414). Koruma bir uygarlık göstergesidir, uygarlığın üst üste gelen bir kültür tabakalaşması olduğu düşünüldüğünde, eski ve yeni kültürlerin çakışması ve senteziyle oluşan yeni kültür değerleri, eski kültürün doğru analizine bağlıdır ve eski yapıların orijinal haliyle korunması bu noktada yadsınamaz bir önem taşımaktadır. Gelecek kuşaklara bırakılacak en değerli hazinelerden biri geçmişi doğru yansıtmaktır (Tapan, 2007, s. 9, 11). Geçmişi doğru aktarmak, gelecekle kuvvetli bir bağ kurmanın bir yolu olmaktadır.

Türkiye'de koruma anlayışını benimseyenlerin, topluma tarih bilinci kazandırılması, ulusal benlik yaratmanın bir aracı, çevresel değerleri korumak, kültürel turizm şeklinde dört amaç üzerinde durdukları belirtilmektedir (Tekeli, 1984, s. 22). Koruma, tarih, mimarlık, arkeoloji, turizm gibi pek çok farklı alanın ele aldığı bir konu olmakla birlikte fiziksel devamlılığın sağlanması temel amaç, çekirdek olmaktadır.

Kültür varlıklarını koruma bilincinin bir yandan çevreci akımların güçlenmesi diğer yandan turizmin birçok ülkenin ulusal geliri içinde önemli bir paya sahip dallardan biri haline gelmesi gibi etkenlerle ulusal düzeyde de daha büyük bir ivme kazanmıştır. Türkiye'de de gelişmeler bu yönde olmuştur (Tezcan, 1996, s. 430). Bununla birlikte uluslararası gelişmeler, ulusal çaptaki gelişmeleri etkilemiştir.

Taşınmaz kültür varlıkları da insanlık tarihini, uygarlığı belgelediği düşünüldüğünde, ait olduğu toplumun ya da bulunduğu coğrafyanın değil, tüm insanlığın ortak kalıtı olarak değerlendirilmektedir (Gültekin, 2001, s. 213). Bu bağlamda koruma, doğa veya kültür varlıklarını gelecek nesillere aktarabilmek için gerekli her türlü ekonomik, fiziksel (teknik), sosyal, bilimsel çabayı gösterme işlemidir (Tapan, 2007, s. 44). Geçmişe tanıklık eden yapıların korunması bir tarihsel sorumluluk ögesidir.

Uluslararası alanda taşınmaz nitelikli kültür varlıklarının korunması, kültür varlıkları ile ilgili düzenlemelerle birlikte özellikle 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde yerini bulmuştur. İnsanlığın ortak mirası kavramının belirginleştiği bu sözleşmede, doğal veya insan eliyle ortaya çıkmış belirli nadide yapıtların, tek bir devlete ait olmanın ötesinde, ayrı bir önem taşıdıklarının kabulü söz konusudur.

Sözleşmeye 16 Mart 1983'te taraf olan Türkiye, bu sözleşmeye göre kendi toprağı üzerindeki kültürel varlıkları korumayı, insanlığın ortak mirası olarak gelecek kuşaklara aktarmayı kabul etmiştir. Yani, Türkiye Safranbolu evlerini, Eskişehir Odun Pazarı konaklarını veya İstanbul'un tarihi dokusunu korurken, aynı zamanda Efes Harabeleri'ni, Sümela Manastırı'nı veya Akdamar Kilisesi'ni de koruyacaktır (Oğuz, 2007, s. 6). Bu anlayış devletlerin insanlığa karşı sorumluluklarını yerine getirmeleri gerekliliği ile şekillenmektedir.

Türkiye'de koruma, yasal yaptırımlarla kamu yararına gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır (Gültekin, 2001, s. 213). Korumanın yeterli olup olmadığının incelenmesi için, koruma konusundaki yasal düzenlemeler ile söz konusu süreç ele alınmalıdır.

ULUSLARARASI GELİŞMELER IŞIĞINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASININ HUKUKİ BOYUTU

Cumhuriyet öncesinden başlayarak, Türkiye'de koruma incelenecek olursa, koruma anlayışının başlangıcı olarak, taşınabilir eserlerle sınırlandırılmış bir koruma da olsa Müze-i Hümayun'un kuruluşu gösterilebilmektedir. 1840'lardan itibaren yabancılara arkeolojik kazı izinleri verilmiş ve eski eser fikri gelişmeye başlamıştır (Alanyurt, 2009, s. 6). Benzer gelişmelerden sonra yasal düzenlemelere gidilmiştir.

İlk yasal düzenleme 1869'da yürürlüğe konan Asar-ı Atika Nizamnamesi'dir. 1874 yılında nizamname geliştirilerek ilk kez eski eser tanımı ve sınıflandırılması yapılmış ve günümüze kadar süren eski eserlerin devlet malı olduğu hükmü geliştirilmiştir. Bir taraftan da 19. yüzyılın ortalarında müzecilik çalışmaları başlamıştır. 1912 yılında yayınlanan Muhafaza-i Abidat Nizamnamesiyle, Osmanlı İmparatorluğu'nda koruma ile

ilgili yayımlanan yönetmelikler son bulmuştur (Tapan, 2007, s. 32). Böylelikle korumaya yönelik çalışmaların geçmişte de uygulanmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir.

1900'lerin başında taşınmaz eserleri yenilemeye yönelik çalışmalarda, Avrupa'da süregelen akımlardan etkilenilmiştir. Cumhuriyetle birlikte koruma konusunda yeni ve çağdaş ilkeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Hars Müdürlüğü'nün kurulmasının bu sürecin ilk adımı olduğu, 1930 ile 1935 yılları arasında Osmanlılardan kalan mevzuatın değiştirildiği aktarılmıştır (Alanyurt, 2009, s. 7).

Kültür varlıklarının korunması, 1961 Anayasası'nda 'Öğrenimin sağlanması' (VIII) bölümü, 50.maddede, "Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtların korunmasını sağlar" şeklinde yer bulmuştur. 1982 Anayasası'nda ise, XI. Tarih, Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması başlığı altında, 63. Maddede, "Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır" şeklinde ayrı bir başlık altında düzenlenmiştir.

Türkiye; 20 Mayıs 1946 tarihli 4895 sayılı kanunla, UNESCO Sözleşmesi'ni tanıyan ilk yirmi devletten biri olmuştur. 2 Temmuz 1951 tarihinde yürürlüğe giren 5805 sayılı "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun"la Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) kurulmuştur. GEEAYK'nin kurulması özellikle taşınmaz kültür varlıklarının korunması açısından büyük bir adım olarak nitelendirilmektedir (Alanyurt, 2009, s. 7).

Eski eserlerin korunması 1973 yılına kadar, bahsedilen nizamnamelere ek olarak, 1958 tarihli, Esvar ve Kla-i Atikadan Belediyelere, Vilayete Terk Olunacak Yerler Hakkında Kanun ile yürütülmüştür. 1973'ten 1983 yılına kadar ise, 6.4.1973 gün ve 14527 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 1710 sayılı 'Eski Eserler Kanunu' tespit ve tescil çalışmaları doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Kanunun uygulanması konusunda olumlu gelişmeler yaşanması neticesinde 23 Temmuz 1983 gün ve 18113 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 2863 sayılı 'Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu' tanım ve ilkeler getirmiştir (Öztürk, 1989, s. 31).

Kültür ve Tabiat Kanunu'nun bazı maddelerinde 1987'de, 3386 sayılı kanunla değişiklik yapılmıştır. 2004 yılında çıkarılan 5226 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile uluslararası normlara uygun bir kanun oluşturulmaya çalışıldığı belirtilmektedir (Alanyurt, 2009, s. 9). Bu dizge içerisinde genel olarak eski eserler hukukuna değinmek yerinde olacaktır.

Tarihî ve kültürel değeri olan geçmiş dönemlerden günümüze ulaşmış hangi eserlerin eski eser sayılacağı oldukça önemli bir konudur. "Tarihî, kazı bilimsel veya sanat değeri olup eski devirlerden bize geçen, ya da ileride böyle değerleri taşıyacağı kesin ve mutlak olan ve sayıca sınırlı mallar", eski eser sayılmaktadır (Mumcu, 1971, s. 43, 50). Eski eserler hukuku, eski eserlerin ve eski eser yerlerinin, birer hak konusu ya da birer hukuksal eylem konusu olarak bağlı bulunacağı özel düzeni belirleyen hukuk kuralları ile görev gereği eski eserlerle ilgilenen kamu kuruluşlarının bu tür görevinin gerek kapsamını gerek yürütülmesi yöntemini belirleyen hukuk kurallarının tümüdür. Türk Eski Eser

Hukuku, pek çok yasa kuralından, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun ve onun yerine geçen kurulların ilke kararlarından oluşan bir sistemdir. Ancak sistem içindeki en önemli parça, Türk Eski Eser Hukukunun temel yasası, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'dur (Umar ve Çilingiroğlu, 1990, s. 4,6). Kültür varlıklarını koruma konusunda da yasal temelimiz adı geçen kanun olmaktadır.

Dünyadaki eski eser hukuklarına egemen olmuş üç sistem gözükmektedir. Birincisi, eski eserlerin mülkiyetini prensip olarak kişilere bırakan sistemdir. İkinci sistem, eski eserlerin mülkiyetini kişilere bırakmakla beraber, mülkiyet hakkının kullanılmasına sınırlar koymaktadır. Başka bir ifadeyle sınırlı mülkiyet sistemi olarak bilinmektedir. Üçüncü ve son sistem ise, eski eser olma niteliğini kazanan, taşınır ya da taşınmaz bütün malların mülkiyetinin devlete geçmesidir (Mumcu, 1971, s. 42-43). Türkiye'de bu sistem uygulanmaktadır.

Görüldüğü gibi, Cumhuriyet'in ilanından günümüze, kültür varlıklarını korumak amacıyla pek çok yasa ve yönetmelik çıkarılıp, yürürlüğe konmuştur. Bu düzenlemelerle, kültür varlıklarının bakımı, durumlarının sürekli denetim altında tutulması ve tehlikelerden korunması amaçlanmıştır. Bu düzenlemelerde ayrıca tespit ve tescil işlemlerinin nasıl yapılacağı, hak ve sorumluluklar, korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının onarımına katkı fonu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve koruma kurullarının kuruluş, görev, yetki ve çalışma şekli, yasalara uyulmadığı durumlarda uygulanacak cezalar yer almaktadır (Tapan, 2007, s. 36). Koruma farklı boyutlarıyla ele alınmış ve düzenlenmiştir.

Türkiye'de korumaya ilişkin yasal dayanaklar ele alınırken koruma mevzuatını şu şekilde özetleyebiliriz;

- a. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (1983/No:2863)
- b. Çevre Kanunu (1983/No:2872)
- c. Avrupa Kültür Antlaşması(1957/No:6993), Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunması (1965/No:563), Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması (1982/No:2658) ve Avrupa Mimari Mirasının Korunması (1989/No:3534) konularında imzalanan uluslararası sözleşmelerin kabulüne ilişkin Kanun ve Bakanlar Kurulu Kararları, koruma ile doğrudan ilgili kanunlar arasında yer almaktadır (Bademli, 2006, s. 45).

Türkiye'nin Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyine (International Council on Monuments and Sites-ICOMOS) katılması ve 1974 yılında ICOMOS Türkiye Ulusal Komitesi kurulması, 08.02.1973 tarihinde uluslararası çalışmalara katılan ülkenin ortak mimari miraslarına ilgi çekmek; tarihi ve estetik değer taşıyan mimari ve tarihi anıtları saptamak ve bunları korumak için gerekli önlemleri almak; korunan eserlere uygun işlevler sağlamak ve bu çalışmalar için bütçeye gerekli ödenekleri koydurmak gibi görevleri bulunan "Avrupa Konseyi Milli Komitesi" kurulması önemli gelişmeler olarak sıralanmaktadır. (Alanyurt, 2009, s. 9). Bu gibi gelişmeler koruma anlayışının gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Uluslararası ortamda korumaya ilişkin gelişmeler tarih boyunca sürmüştür, Türkiye de bunlarda taraf olarak yer almıştır. Bunlar arasında en önemlileri Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi (1985 Granada), Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (1992 Valetta) olarak belirtilebilir (Özdemir, 2005). Avrupa Birliği gelecekteki ortaklıklar için Avrupa devletlerinin kültürel gelişmelerinin stratejik bir zorunluluk olduğunu belirtmektedir (Topuzovska, 2006). Kültür varlıklarının korunması da bu gelişme açısından önem taşımaktadır.

Kültür varlıkları ile ilgili çalınma, yasal olmayan yollarla kaçırılma, yağma gibi nedenlerle devletlerarası uyuşmazlıklar çıkabilmektedir. Arkeolojik kültür varlıklarına karşı işlenen suçlardan taşınmaz olanlara karşı işlenenlerin taşınmazın buldukları ülkede işlenmiş sayılması nedeniyle yargılama yetkisi açısından ülkeler arasında herhangi bir uyuşmazlığın çıkmasının söz konusu olmadığı ifade edilmektedir (Tezcan, 1996, s. 442). Uyuşmazlıklar taşınmaz kültür varlıklarına ilişkin olmaktadır.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu md. 65'te, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının yıkılmasına, bozulmasına, tahribine, yok olmasına veya her ne suretle olursa olsun zarara uğramalarına kasten sebebiyet verenler için hapis ve para cezası öngörülmektedir.

TÜRKİYE'DE KORUMAYA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Türkiye'de yasal düzenlemelerin uygulamada yeterli olmadığı gözlemlenmektedir. Yasa ve yönetmelikler ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun düzenlediği koruma ilke kararlarının uygulaması her zaman gerçekleşmemektedir. Bu tür düzenlemelerin günün koşullarına, yeni koruma yaklaşımlarına uygun olarak gözden geçirilmesi gerekmektedir (Tapan, 2007, s. 56). Koruma politikalarının etkin bir biçimde uygulamaya geçirilememesi koruma açısından bir açmaz teşkil etmektedir.

Türkiye'deki yasal düzenlemelerin gelişmiş ülkelerdeki koruma mevzuatlarıyla eşdeğer olduğu belirtilmektedir (Gültekin, 2001, s. 214). Uygulamada görülen aksaklıklar açısından, mevzuatın geliştirilmesi bir gereklilik olmaktadır. Mevzuat çalışmaları akademik, bürokratik, teknik ve politik kadrolar ekseninde değerlendirilmelidir (Bademli, 2006, s. 48). Kuram ve düzenlemelerle uygulamanın uyumu sağlanmalıdır.

Türkiye, mevzuata yer verirken de bahsedildiği gibi, günümüze dek çeşitli uluslararası sözleşmelere imza atmış, evrensel alanda koruma ilke ve yöntemlerini onaylamıştır. Ayrıca önemli uluslararası bilgi şölenlerinde temsil edilmiş, koruma ile ilgili yeni gelişmeleri izleyebilme olanağı bulmuştur (Tapan, 2007, s. 34). Bu tür gelişmeler korumanın etkin biçimde uygulanabilmesi açısından önemli olmaktadır.

Uluslararası sözleşmelerin kabul edilmesiyle, korumanın yasal çerçevesi içine alınan kavram, tanım ve gereklilikler yürürlükteki mevzuat içinde çelişki ve belirsizlik yaratabilmektedir (Bademli, 2006, s. 48). Uluslararası sözleşmeler koruma mevzuatı içerisine eklenmek yerine aynı potada eritilmelidir.

Örneğin, Türkiye’de 1967 yılında GEEAYK tarafından Venedik Tüzüğü benimsenmiş olmasına rağmen, ilkelerini hemen ve tam olarak uygulamaya koymak mümkün olmadığı belirtilmektedir. Tarihi kentlerdeki kültür varlıkları tek tek tescil edilerek koruma altına alınırken, mevcut yasayla tarihi bir mahalleyi ya da sokağı korumanın mümkün olamamasının, yasal düzenlemedeki bu önemli eksiklik nedeniyle ülkemizde kırsal ve kentsel sit niteliğindeki tarihi çevrelerin korunmasını oldukça geciktirdiği değerlendirilmiştir (Alanyurt, 2009, s. 9). Yasal boşluklar ve belirsizlikler bu gibi durumlara yol açabilmektedir.

Bununla birlikte, kültür varlığı ve kültür varlıklarının korunması konusu hukuki açıdan ele alınırken, var olan hukuki kavramlarla soruna yaklaşma, sorunu çözme zorunluluğu doğmaktadır. Pek çok örnekte kültür varlıklarının özel durumu, var olan düzenlemelerin bu kavram için yetersizliğini de göstermektedir (Özel, 1998, s. 47). Yasal düzenlemeler bakımından da kavram tanımlamaları bu açıdan önem kazanmaktadır.

Kültür varlıklarını korumak, kuşkusuz yalnızca yasalarla sağlanamaz. Koruma tüm toplum tarafından benimsenmelidir. Daha önce belirtildiği gibi, korumanın önemini kavrayabilmek, korumanın ilk aşaması olmaktadır. Sivil toplum örgütleri, halk desteği korumanın uygulanmasında önemli unsurlardır.

Örneğin, İngiltere’de kültür varlıklarının korunmasına ilişkin olarak cemiyetler şeklinde sivil toplum örgütlerince başlatılan çalışmalar sonucunda 1882 tarihli Anıtları Koruma Yasası çıkmıştır. Kültürel varlıkların korunmasına yönelik resmi olmayan kuruluşlar çerçevesinde oluşan görüşler sonrasında yasal düzenlemeler gerçekleşmiştir. Bu şekilde toplumda önce “Kültürel Mirasın Korunması” bilincinin oluşması yasal düzenlemelerin uygulanmasını kolaylaştırmıştır (Şahin, 2004, s. 14). Yasaların uygulanmaya aktarılamaması da bu bilinç eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Koruma alanında, farklı bilim dallarından uzmanların dengeli ve etkin işbirliği oldukça önemsenmektedir bununla birlikte koruma geliştirmekte olan bir bilim dalı olarak nitelendirilmektedir (Erder, s. 118). Kültür varlıklarının pek çok farklı alanı kapsayan zengin içeriği, koruma anlayışı ve uygulamalarına da yansıtılmalıdır.

SONUÇ

Kültür varlıkları tarihe ışık tutan, geçmişi, bugünü ve geleceği, toplumların, insanlığın ortaklıklarını yansıtan kültürel değerlerdir. Kültür kavramında olduğu gibi, kültür varlıkları da geniş bir bakış açısıyla değerlendirilmeli, tek bir toplum açısından değil tüm insanlık açısından değer taşıdıkları belirtilmelidir.

Buldukları yerde, kültür varlığı özelliği gösteren taşınmazlar, kalıcılığın, sürekliliğin örnekleri olabilmektedir. Tarihsel bir sorumlulukla bu değerlerin yaşatılmalarının sağlanması, tüm toplum açısından önem taşımakta, geçmiş ve gelecek arasında bir köprü kurmaktadır.

Kültür varlıklarının korunması konusunda geçmişten günümüze dek yapılan yasal düzenlemeler, var olan uygulamalar göz önüne alındığında yeterli görülmemektedir.

Uluslararası düzenlemeler de dikkate alınarak ve düzenlemeler arasında uyum sağlanarak var olan mevzuat geliştirilmelidir.

Korumanın yalnızca yasal düzenlemelerle sağlanamayacağı, koruma anlayışının tüm toplum tarafından doğru algılanması ve benimsenmesi gerektiği ortadadır. Bu nedenle yasal düzenlemeleri uygulamaya elverişli ve etkin kılan korumaya yönelik toplumsal çalışmalar ile sosyal sorumluluk bilincinin yerleşmesidir.

Son olarak belirtilmelidir ki, kültür varlıkları yönünden oldukça zengin olan ülkemizde, koruma hükümet politikalarıyla sınırlı kalmamalı, devlet politikası haline getirilmelidir. Gelip geçici çözümler ya da uygulanamayan önerilerle kültür varlıklarının yaşatılmalarının sağlanması mümkün olamamaktadır.

KAYNAKLAR

- 01.12.2015 tarihinde <http://tdkterim.gov.tr>:
<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=f%FCruz&ayn=tam> adresinden alındı.
- Alanyurt, U. 2009. "Türkiye'de Koruma ve Onarım Üzerine Analiz", *Masrop*, 4.
- Bademli, R. R. 2006. *Doğal, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Korunması*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Bouchet-Saulnier, F. 2002. *İnsancıl Hukuk Sözlüğü*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cem, İ. 1977. *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Demir, Ö., ve Acar, M. 2002. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Demirtaş, E. 2009. *Taşınmaz Kültür Varlıkları*, İzmir: İzmir Ticaret Odası.
- Erder, C. 1978. "Kültürel Varlıkların Korunmasında Bilim ve Teknoloji", *Anadolu (Anatolia)*, 21: 113-119.
- Gültekin, N. T. 2001. "Türkiye'de Taşınmaz Kültür Varlıklarını Koruma Sürecinde Yaşanan Açmazlar", *TAÇ Vakfı'nın 25.Yılı Anı Kitabı, Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras*, İstanbul: Türkiye Anıt ve Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı.
- Gündel, A. 1996. *Eski Eserler ve Ceza Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Jokilehto, J. 2005. *Definition of Cultural Heritage, References to Documents in History*, ICCROM Working Group 'Heritage and Society'.
- Kanadoğlu, S. 2007. *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Mumcu, A. 1971. "Eski Eserler Hukuku ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 28 (1): 42-76.
- Oğuz, Ö. 2007. "UNESCO, Kültür ve Türkiye", *Milli Folklor*, 73: 5-11.
- Özdemir, M. Z. 2005. "Türkiye'de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış", *Planlama*.

- Özel, S. 1998. *Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması*, İstanbul: Alkım Yayınları.
- Öztürk, H. 1989. "Korunması Gerekli Kültür ve Tabiat Varlıkları ", *Eski Eser Tanımı ve Kaçakçılığın Önlenmesi Semineri Notları*, Ankara: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı.
- Sönmez, İ., Karagözoğlu, T., ve Karagözoğlu, F. 1985. *Taşınır Taşınmaz Eski Eserler Hukuku*, Ankara: Hukuk Merkezi Yayınları.
- Şahin, S. 2004. *Kültür Varlıklarının Korunması; İngiltere Araştırması*, Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Müfettişliği.
- Tapan, M. 2007. *Soru ve Cevaplarla Koruma*, İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.
- Tekeli, İ. 1984. "Koruma Üstüne Düşünceler", *Sanat Olayı* .
- Tezcan, D. 1996. "Arkeolojik Kültür Varlıklarının Korunması ve Milletlerarası Ceza Hukuku", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51 (1): 425-451.
- Topuzovska, L. 2006. "Cultural Heritage: A Bridge Towards A Shared Future", *Macedonian Affairs*, 57-73.
- Turhan, M. 1969. *Kültür Değişmeleri*, İstanbul: Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi.
- Umar, B., ve Çilingiroğlu, A. 1990. *Eski Eserler Hukuku*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Uluslararası Sözleşmeler

- 1954 Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Varlıklarının Korunmasına Dair Lahey Sözleşmesi,
http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13637&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- 1970 Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhrac ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi için Alınacak Tedbirlerle İlgili UNESCO Sözleşmesi,
http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13039&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- 1985 Kültür Varlıklarıyla İlgili Suçlar Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi,
<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/119-1.htm#ANX-2>
- 1972 Ulusal Düzeyde Kültür ve Tabiat Mirasının Korunması ile İlgili UNESCO Tavsiye Kararı,
<http://www.icomos.org/unesco/national72.html>
- 1990 ICOMOS Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü,
http://www.international.icomos.org/charters/arch_e.htm
- 1992 Valetta/Malta Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi

<http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/143.htm>

Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri ereve Sözleşmesi,

<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/199.htm>

Yasa ve Kararlar

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu,

<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>

Korunması Gereklı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik,

<http://teftis.kulturturizm.gov.tr/belge/1-41673/korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-ve-tabiat-varliklarin-.html>